

Saša Marković, Pedagoški fakultet, Sombor

Bunjevci između politikanstva i nacionalnog projekta

Apstrakt: U radu ćemo predstaviti učesnike Bunjevaca u političkim događajima koji su se odigrali u Vojvodini 1918. godine i neposredno nakon toga. Na osnovu prethodnog višedecenijskog rada na očuvanju narodnog jezika, tradicije, običaja i proučavanja porekla kao i na osnovu značajne izdavačke delatnosti i traganja za identitetom u okviru jugoslovenske ideje, Bunjevci su sa neskrivenim optimizmom učestvovali u političkim događajima koji su Vojvodinu prisajedinili Kraljevini Srbiji. Smatrajući da je blizu ideal ostvarenja jugoslovenskog zajedništva a time i razumevanje za utemeljenje bunjevačkog naroda, poput Srba iz Vojvodine, Bunjevci su se vrlo brzo suočili sa realnošću uslovljenom ekonomskim, privrednim i državno-političkim interesima Kraljevine Srbije koji često nisu imali razumevanja za razuzdani optimizam. Takav kolaps idealizma uslovio je da su Bunjevci izlaz iz razočarenja tražili u određivanju svog političkog usmerenja, međusobno se razilazeći i priklanjajući se moćnim političkim centrima. Nacionalni projekat, ako ga je i bilo, izgubio je svežinu narodnog jedinstva koja je negovana u predratnom jugoslovenskom idealizmu i postajao je deo nacionalne prepoznatljivosti pre svega Hrvata. Ponekad ishitreno asimilaciono nerazumevanje uslovalo je opstanak ideje autohtonog porekla Bunjevaca koje je najčešće tražilo razumevanje tamo gde ga nije bilo.

Ključne reči: Bunjevci, Vojvodina, narod, nacija, stranke, politika.

Ideja narodne emancipacije među Bunjevcima, pred Prvi svetski rat imala je respektivnu tradiciju i sadržajan i smisleni kontinuitet. Viševjekovno prisustvo Bunjevaca u na tlu današnje Srbije i nekoliko susednih država i njihova narodna osobenost počela je kulturno da se afirmiše stvaralaštvom Ivana Antunovića, Paje Kujundžića, Laza Mamužića, a potom i Mija Mandića i Blaška Rajića. Stvarao se sopstveni identitet u direktnom otporu prema mađarazaciji ondašnje Austro-Ugarske monarhije koja je nameravala da, u svom asimilatorskom političkom nivelisanju, uskrati pravo na tradiciju i običajnost, odnosno pravo na istorijsku prepoznatljivost i postojanost.

U tom kontesktu očuvanja, kao i kod svih drugih ondašnjih evropskih naroda koje su realizovale svoje političko ujedinjenje, jezik u svoj svojoj raznovrsnosti, je bio osnovni postulat narodnog određenja. Očuvanje jezika zahtevalo je i pravo na školovanje i kulturno-umetničko izražavanje. Bio je to početak projekta ‘Nation building’ karakterističan za brojne evropske narode epohe romantizma 19. veka. U tom kontekstu najpre je trebalo definisati narod, a to je značilo odredjenje porekla i suštinsko razgraničenje sa sličnim narodima. Pri tome je prvobitno razgraničenje, zbog politike jedinstva Južnih slovena nasuprot Austro-Ugraskoj monarhiji, posmatrano u kontekstu traganja za sopstvenom identifikacijom koja čini neraskidivo slovensko zajedništvo. Otud je i razumljivo da je inicijator istraživanja o poreklu Bunjevaca bila i Matica srpska, a na čemu je bio i zahvalan pokretač ovih istraživanja biskup Ivan Antunović.¹ Stvaralaštvo Antunovića, tokom vremena, radi potreba brojnih političkih percepcija i instrumentalizacija, a koje se javljaju i danas postavljano je u različite kontekste često i antagonistički opredeljene. Njegov rad bilo je i delo oca nacije, ali i delo čoveka koji je svojim istraživanjima pokazao svo bogatstvo folklora jednog naroda.

Onovremeni pristup identifikaciji naroda koji su tražili sopstveni identitet nasuprot državne politike Austro-Ugarske monarhije počivao je na tzv. organskoj povezanosti naroda. Ta ideja da je narod prirodna odnosno organska kategorija razvijana je u učenim krugovima naroda srednje Evrope koji su živeli u sastavu složenih državnih tvorevina kakva je bila monarhija. Jedan od utemeljivača te ideje bio je Johan Gotfrid Herder (1744 – 1803). Njegovo učenje bilo je prihvaćeno i dalje razvijano među

¹ Ivan Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom*, Beč, 1882.

narodnima koji su se suprotstavili koncepciji državnog naroda koji je objedinjen pod zajedničkom političkom vlašću, a koju su zagovarale velike države. Najvažnije obeležje ovako ostvarenog naroda je jezik i narodna kultura. Jezik je otelovljenje narodne duše, narodnog karaktera i on je ishodište pothranjene svesti o zajedništvu.² ‘Predstave Herdera i srodnih mislilaca o narodu kao prirodnom organizmu, kao i o značaju narodnog jezika i narodne kulture brzo su se raširile medju učenim ljudima onih etničkih grupa koje su na početku procesa stvaranja nacije tragali za uporišnim tačkama za kolektivni identitet.’³ Otkriće sopstvenog narodnog bitisanja predstavljao je početnu fazu koja, na osnovu tada preovladjujuće teorije o nastanku nacije, za cilj ima konstituisanje nacije. ‘Nacije su istorijski product Novog dogaa.’⁴ Ovaj proces nije linearan i otkriće svog etnosa često je najdalekosežnije dostignuće. Narod se može razviti u naciju, ali ne mora. Sve zavisi od istorijskih okolnosti. ‘Narod je etnografski materijal za stvaranje nacije. Mnogi narodi su išezli pre nego što su se mogli razviti u samostalne nacije. Mnogi narodi se tek sada razvijaju u nacije, a mnogi se možda uopšte neće ni uzdići u visinu nacije.’⁵

Tokom druge polovine devetnaestog veka, početkom 20. veka, a i kasnije, aktivnosti Bunjevaca na očuvanju narodne tradicije, prikupljanju običajnih dokaza i identifikovanju specifičnosti jezika⁶, jezgrovito su bile okupljene oko časopisa *Neven*⁷. Vremenom ovaj narodni pokret teži i ka političkoj artikulaciji svoje nacije i time ativnom učešću Bunjevaca u sifovom poslu - demokratizaciji monarhije. U ovim aktivnostima, Bunjevci su imali i značajnu saradnju sa određenom srpskom i hrvatskom inteligencijom i oko jedinstvene jugoslovenske ideje. Medjutim, ta saradnja najčešće je prelazila u

² Otto Bauer u *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, piše: Jezik je orudje vaspitanja, orudje celokupnog ekonomskog i celokupnog duhovnog saobraćaja. Dokle dopire mogućnost sporazumevanja putem jezika, dotle se prostire oblast dejstva kulture. Samo dokle dopire zajednica jezika postoji tesna saobraćajna zajednica.’ Karl Kautsky se na to nadovezuje: ‘nacija je pravo zajednica jezika, moderna nacija zajednica književnog jezika.’; K. Kautsky, *Nationalität und Interantionalität*, Stuttgart, 1908, citirano prema Sima Marković, *Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma*, Narodna misao, Beograd, 1923.

³ Holm Zundhausen, *Istorija Srbije od 19. do 21. veka*, Clio, Beograd, 2009, str. 93-94.

⁴ Sima Marković, *Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma*, Narodna misao, Beograd, 1923, str. 12.

⁵ Isto, str. 14; Savremeni istraživači pominju tri faze prelaska iz naroda u naciju. Od pojedinačnog naučičkog patriotizma preko političke agitacije ka integralnom masovnom nacionalizmu. Vidi i Hroch Miroslav, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotschen Gruppen*, Prag, 1968. Citirano prema Holm Zundhausen, *Istorija Srbije od 19. do 21. veka...*

⁶ Pogledaj: Ivan Ivanić, *Bunjevci i Šokci*, Beograd, 1899; *O Bunjevcima*, Novi Sad, 1893; *O Bunjevcima, poviesno-narodnospisna rasprava*, Subotica, 1894.

⁷ Neki od članaka: Pavao Kujundžić, *Najnoviji pokret kod Bunjevaca*, *Neven*, br. 11, 1896; *Zašto se mi borimo za bunjevački jezik*, *Neven*, br. 6, 1896 i dr.

konfrontaciju koja je dolazila od namere ovih već uveliko formiranih nacija da etnos Bunjevaca asimiluju u projekat sopstene nacionalnosti.

U ovom procesu značajnu ulogu zauzimaju bliskosti koje vremenom prelaze u jedinstvo i u jedno. Značajan kohezioni faktor bilo je versko jedinstvo koje je umnogome opredeljivalo i političke poglede, a time i poglede na nacionalni identitet. Dva bitna faktora, po našem mišljenju su usporavala ovaj proces asimilacije Bunjevaca u vreme Austro-Ugarske monarhije. Jedan je bila nacionalna politika monarhije koja nije imala razumevanja za razvoj brojnih naroda u nacije na svojim prostorima. Na taj način usled snažnog protivnika mali narodi su (ne)svesno bili skloni potenciranju zajedništva, a ne suprotnosti i potenciranju saradnje uz zanemarljivu ili nepostojeću asimilaciju.⁸ Drugi faktor bio je dominantnim delom vezan za postojanje samostalne srpske države, a delom i za postojanje hrvatske tradicije pravno-političke borbe za samosvojnost koji su se kod ne malog broja intelektualaca doživljavali kao dva ishodišna puta jedinstvene i snažnije borbe za samostalnost oličene u jugoslovenskom pokretu. Na taj način istorija nam svedoči o paradoksu situacije da se mali opiru velikima koji ih sputavaju, a istovremeno moć velikih ograničava separatizam⁹ malih da se razbukta u svoj svojoj nepredvidljivosti međusobne konfrontacije i uništenja.

Prvi svetski rat doneo je jednu radikalnu alternativu dekompozicije evropskih država. Poslednje godine rata sudbina Austro-Ugarske monarhije bila je izuzetno teška ali još uvek ne i bezizlazna. Postojao je čitav niz faktora, i unutrašnjih i spoljašnjih koji su mogli obrazložiti jasnu perspektivu očuvanja ovakve države. Situacija na frontu, socijalno-ekonomski kolaps usled višegodišnjeg rata i uticaj revolucionarnih komešanja u Rusiji uslovlili su ozbiljna preispitivanja sagledavanja perspektiva države od strane vladajuće kuće Austro-Ugarske monarhije. Novi car Karlo prihvatio je koncepciju federalizacije države. Nemci i Mađari su se ovim programom "velikodušno" odrekli svoje dominacije u korist očuvanja države, a imajući u vidu moderne državnopravne forme ustavnog uređenja. Ponuda se ogledala u federalnom trijalizmu koji je trebao da

⁸ "Molbom se od Mađara ni bukvar nije mogao dobiti. Pravda se mogla zadovoljiti samo pomeranjem granice."; Vasa Stajić, *Madjarizacija i preporod Bunjevaca*, Glasnik istorijskog društva, Sremski Karlovci, 1935, str. 93.

⁹ Koncepcijom 'zavadi pa vladaj' Austro-Ugarska monarhija je podsticala različitost među Južnim Slovenima ali do onih granica koje su onemogućavale njihovo približavanje s jedne strane i onemogućavale razaranje države usled separatizma, sa druge strane.

nadomesti dotadašnji dualizam. Treći državotvorni činilac trebali su da postanu Južni sloveni monarhije.

Car Karlo i njegova politička elita smatrali su da je ova redefinicija državnog uređenja sasvim ostvariva zahvaljujući verskom zajedništvu ogromne većine populacije monarhije i ekonomskoj stabilnosti uravnoteženog privrednog razvoja koju nudi gotovo idealan geostrateški položaj zemlje na prostoru Centralne Evrope, hiljadugodišnje državno iskustvo i, u skladu sa tim, dostignut kulturno-civilizacijski nivo življenja. "U svesti ogromne većine naroda, verska, a ne nacionalna identifikacija bila je dominantna crta političkih ideologija."¹⁰ Ovo je bio sasvim suprotan pristup političkog povezivanja stanovništva od stava Kraljevine Srbije koja je svoju razložnost programa ujedinjenja temeljila na nacionalnim pokretima pri čemu je jezik osnova takvog zajedništva. "Kao alternativa jezičkoj definiciji nacije, od koje polazi Srbija i jugoslovenski pokret za ujedinjenje, socijalni katolicizam nudi definiciju, po kojoj je nacija verska i pokrajinska zajednica istorijski izrasla i sačuvana u habzburškim granicama."¹¹

Austro-Ugrasla konstrukcija treće južnoslovenske federalne jedinice izazvala je brojna reagovanja. Optimalnu viziju ostvarenja svojih ideja, u ovoj ponudi, videle su, pre svih, pristalice hrvatskog državnog prava na osnovu čije koncepcije je trebalo spojiti u jednu celinu Hrvate, Slovence i Srbe iz monarhije sa političkim centrom u Zagrebu. Osim njih i značajan broj slovenačkih političara bio je spreman da prihvati ponudu bečkog dvora smatrajući da je, u datim uslovima, to bio primeren način očuvanja narodnog identiteta i verske prepoznatljivosti. Primereno tome, Anton Korošec, vođa Slovenačke ljudske stranke, pročitao je 30. maja 1917. godine u bečkom Carevinskom veću deklaraciju poslanika Jugoslovenskog kluba.¹² Ovu deklaraciju formulisao je tzv. Jugoslovenski poslanički klub. Deklaracija je ostala poznata pod nazivom Majska deklaracija i nju je potpisao 31 poslanik. Svi potpisnici bili su Hrvati i Slovenci iz austrijskog dela monarhije. Medju potpisnicima nije bilo ni jednog Srbina.

Hrvatska stranka prava je u izjavi od 5. juna 1917. godine pozdravila potpisivanje ove deklaracije i pozvala je i Srbe da je podrže. "Stojeći na stanovištu narodnog jedinstva Hrvata, Slovenaca i Srba, pozivlje naročito Srbe, državljanke kraljevine Hrvatske, da se

¹⁰ M. Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, knj. 2, Beograd, 1989, str. 672.

¹¹ M. Ekmečić, str. 676.

¹² Viktor Novak, *Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva*, Beograd, 1930, str. 751.

pom primjeru zastupnika 'Jugoslovenskoga' kluba priključe njezinu stanovištu..."¹³ Politički predstavnici srpskog naroda, koji su uglavnom živeli u Vojvodini oglasili, su se sa komentarom deklaracije tek nakon gotovo godinu dana. Dva su bitna razloga ovom odlaganju, prvi je zasnovan na činjenici da su glavne političke ličnosti Srba u monarhiji bili u zatvoru ili internaciji i drugi podjednako bitan je srpsko i jugoslovenskog nacionalno opredeljenje Srba, ali ne u okviru monarhije već u političkom zajedništvu sa kraljevinom Srbijom.

Tek februara 1918. godine dr Đordje Krasojević, predsednik Srpske narodne radikalne stranke, smatrao je da treba da iznese mišljenje svoje stranke o Majskoj deklaraciji. On je dosta uzdržano izjavio da Radikalna stranka "ne smatra pomenutu deklaraciju kao alfa i omega celog pitanja, a to tim manje, što mnoge pojedinosti nisu dovoljno precizirane".¹⁴

Uspesi sila Antante, ulazak SAD u rat i neuspeh velike nemačke ofanzive tokom proleća 1918. godine strateški su promenile situaciju na frontovima. Mnogi istaknuti političari, naročito engleski bili su pristalice ideje očuvanja dunavske monarhije. Te okolnosti su uticale da južnoslovenski političari iz monarhije sve do oktobra 1918. godine budu neodlučni povodom odredjenja buduće države. Uticajnija struja bila je za trijalizam koji nudi monarhija. Probaj fronta i uspesi srpske vojske presudno su uticali na to da se Narodno vijeće Srba, Hrvata i Slovenaca formira oktobra i da se definitivno opredeli za nezavisnu državu Slovenaca, Hrvata i Srba koji će se sa Kraljevinom Srbijom dogovoriti o stvaranju zajedničke države. Vrlo često, a u nameri da bude ravnopravni sagovornik, Narodno vijeće je dolazilo u sukob sa političkim stavom Srbije i to najčešće oko pitanja državnog uredjenja i nacionalnog pitanja. Čak i kada je kompromis naizgled bio postignut, autoritet mladog prestolonaslednika Aleksandra Karadjordjevića je bio neprikosnoven i u duhu centralizma i "pijemontske" uloge Srbije.

Kako se srpska vojska približavala granici monarhije, jačala je i politička aktivnost srpskog i bunjevačkog stanovništva u Vojvodini. Prvi Srpski narodni odbor u Vojvodini osnovan je u Velikom Bečkerek (Zrenjaninu) 31. oktobra 1918. godine, a Srpski narodni odbor u Novom Sadu održao je svoju prvu javnu sednicu u svečanoj sali

¹³ Isto, 753.

¹⁴ Lj. Krkljuš, L. Rakić, Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji 1918, Muzej Vojvodine, Novi Sad, 1992, str. 5-21

Matice srpske 3. novembra 1918. godine. Ovo je ujedno bio i najaktivniji i najznačajniji narodni odbor, a na njegovom čelu bio je Jaša Tomić, ugledni srpski političar. Ovaj odbor radio je intenzivno na osnivanju mreže narodnih odbora posebno nastojeći da u njih uključi i ostale narodnosti: Slovake, Rusine, kao i Hrvate iz Petrovaradina i Bunjevice iz Subotice. Na prvoj sednici Odbor je ovlastio svog člana Jovana Hranilovića da se poveže sa Narodnim vijećem SHS u Zagrebu.

O nekim kasnijim kontaktima Odbora sa Narodnim vijećem nema traga. Po uzoru na ova dva odbora, ubrzo su u čitavoj Vojvodini osnovani odbori sa već tada definisanim zadatkom organizacije narodnog pokreta, preuzimanje lokalne vlasti i staranje o bezbednosti građana. "Savremenici, po pravilu aktivni učensici u osnivanju odbora, ukazuju jasno na sirotinju, 'zeleni kadar', 'razuzdanu masu' kao uzročnike nereda. Sve to govori o tome kakav je bio karakter opasnosti koja je pretila vojvodjanskom građanstvu, bez obzira na nacionalnu pripadnost."¹⁵ Odbori su ujedno i organizovali doček srpske vojske koja je za desetak dana zaposela celu Vojvodinu.

Srpska vojska prelazi Dunav 5. novembra 1918. godine i bez značajnijih vojnih napora uz organizovan doček od strane narodnih odbora oslobadja gradove i naseljena mesta u Vojvodini. Ona ulazi u Novi Sad 9. novembra, u Vršac 10, u Sombor 13, u Baranju 14, u Sentu 15, u Bečkerek 17, u Titel i Kikindu 18. novembra 1918. Dolaskom vojske eliminisana je neposredna opasnost od revolucionarnih dešavanja i odbori su mogli mirnije i predanije da se posvete drugim poslovima, preuzimanju vlasti od mađjarskih organa i priprema za održanje Velike narodne skupštine koja je trebala da definiše status Vojvodine u odnosu prema Srbiji i Narodnom vijeću SHS.

U Subotici su tokom oktobra (2, 24 i 25. i 27.) 1918. godine održani značajni sastanci. Prvi sastanak je inicirao Tihomir Ostojić, sekretar Matice srpske na povratku iz Budimpešte. Rezolucija usvojena tom prilikom smatrala je da, u pogledu jugoslovenskog rešenja pitanja Vojvodine (Bačke, Banata i Baranje), je jedino merodavna mirovna konferencija. Pošto je u međjuvremenu od 6. do 8. oktobra 1918. godine formirano Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu, ista grupa političara, na novom sastanku u Subotici 24. i 25. oktobra, dopunila je svoju rezoluciju izjavom da priznaje Narodnom vijeću SHS isključivu kompetenciju u svim pitanjima i od njega očekuje

¹⁵ Ibid

uputstva i direktive. Tom prilikom izabran je i Vasa Stajić u "Središnji odbor" Narodnog vijeća SHS. Vasa Stajić, progresivni građanski demokrata, je inače posle bekstva iz zatvora, krajem oktobra stigao u Zagreb, gde je bio zakazan zbor Srba i Bunjevaca iz Vojvodine. On je presedavao tom zboru, a karakteristično je da taj zbor nije ništa znao o onom šta se dešava u Novom Sadu. "U oktobru 1918. Jugosloveni iz Zagreba mi poslaše novčanu pomoć i poruku da pobegnem, kad me pozovu u Zagreb. I kad je jednog dana g. Svetozar Pribičević upitao moju ženu, zar još nisam došao, pošla je ona po mene s lažnim pasošem. Pobegao sam preko Beča, gde sam video prve radničke demonstracije. U Zagreb sam stigao možda 31. oktobra, možda dva dana kasnije; kroz Sloveniju i Zagorje sam slušao samo jednu reč: Jugoslavija. U Zagrebu zatekog već zakazan zbor Srba i Bunjevaca iz Vojvodine. Taj zbor nije ništa znao o onome šta se dešava u Novom Sadu; znao je jedino da neki od Novosadjana, pregovaraju o ulasku u vladu, koja treba da brani integritet. Zbor je rešio, da izašalje samo jednog člana u Zagrebačko Narodno Veće, koje je bilo voljno iz Vojvodine da primi deset članova. Izabrao je mene, koji sam zboru i predsedavao."¹⁶

Istovremeno su i Bunjevci radili na svom političkom organizovanju. U Subotici je 20. oktobra 1918. godine održan ilegalni sastanak subotičkih Bunjevačkih prvaka i na njemu je odlučeno da ugledni sveštenik i javni delatnik Blaško Rajić "otputuje u Zagreb, te kod tamošnjeg Narodnog vijeća i Hrvatskog sabora zastupa njihove interese." "Srbi i Bunjevci u to vreme (oktobar 1918) govorahu međusobno svaku u svom krugu da već valja nešto preduzimati i spremati se za – nove prilike. Dr Jovan Petrović – Čata sa dr Vojnić-Hajdukom, sa pok. Albom Malagurskim i dr Josom Prčićem tražahu vezu sa Blaškom Rajićem, koji je bio izaslat od najbližih svojih prijatelja u Zagreb u Narodno veće, koje mu je dalo svoju legitimaciju, da učestvuje u radu."¹⁷

Nakon toga situacija je postala prilično politički nedorečena i kontroverzna i otvarala je prostor za stvaranje različitih opcija u vezi sa pitanjem prisajedinjenja prostora Vojvodine. Naime, niti Vasa Stajić niti Blaško Rajić nisu učestvovali u odlukama kojima je proglašena Država Slovenaca, Hrvata i Srba, a koje je Narodno vijeće SHS donelo 29.

¹⁶ Arpad Lebr, *Politički lik Vase Stajića*, Progres, Novi Sad, 1963, str. 299-300.

¹⁷ Alojzije Poljaković, *Zbirka sićanja na Blaška Rajića*, Subotica, 2003, str. 26.

oktobra 1918. godine u Zagrebu.¹⁸ Situaciju je dodatno zakomplikovala ponuda Mihalja Karolija, vodje parlamentarne opozicije u Ugarskoj, koja se odnosila na demokratizaciju vlasti i ustupke narodnostima, ali uz uslov očuvanja teritorijalnog integriteta Ugarske. Karolji je ponudio nekim vojvodjanskim političarima (Jaši Tomiću, Kostu Hadžiju i Joci Laloševiću) i portfelje u tom budućem ministarstvu. Iako je bilo određenog dvoumljenja, niko nije prihvatio tu ponudu, ali su novine u Pešti objavile izjavu Koste Hadžija koja se mogla shvatiti kao da Srbi iz Ugarske nemaju separatističkih težnji. Ova izjava prouzrokovala je dodatno uznemirenje javnosti. Radikalna stranka je odmah reagovala da je ovo privatna izjava i da ona stoji na načilima jedinstva troimenog naroda i prava samoopredeljenja. Osim toga u Glasu SHS (18. oktobra) izašao je članak Srbi iz Ugarske i samoodredjenje naroda, gde je između ostalog, pisalo: "Mi Srbi iz Ugarske hoćemo da smo slobodni ljudi, hoćemo da ujedinitimo svoj duh i svoju dušu sa dušom svega jugoslovenstva".

Konačnu dilemu oko načina ujedinjenja Vojvodine rešila je Velika narodna skupština, održana 25. novembra 1918. godine u Novom Sadu. Svetozar Pribićević, nezadovoljan odugovlačenjem i taktiziranjem Stjepana Radića, je po rečima V. Stajića poručio skupštini u Novom Sadu: „Kidajte sa Zagrebom." Tada je jednoglasno prihvaćena koncepcija direktnog prisajedinjenja Srbiji.

Subotički poslanik Babijan Malagurski, koji je prisustvovao i pretkonferenciji, održanoj u Matici srpskoj 25. 11, odlučno se suprotstavio ponuđenoj rezoluciji o prisajedinjenju Srbiji – "mi imamo", izjavio je, "od našeg Narodnog veća određeno, što imamo da činimo i šta da zastupamo. Pošto se to ne slaže sa datim nam uputstvom od našeg Veća, ja sa drugovima svojim na ovo rešenje pristati ne mogu...Bilo je oko toga natezanja sve do same skupštine."¹⁹

Na tzv."Velikoj narodnoj skupštini Srba, Bunjevaca i ostalih Slovena u Banatu, Bačkoj i Baranji" od 25. novembra 1918. godine prisustvovali su predstavnici Banata, Bačke i Baranje. U radu skupštine učestvovalo je 757 poslanika, od toga bilo je: 578 Srba, 84 Bunjevca, 62 Slovaka, 21 Rusin, 3 Šokca, 2 Hrvata, 6 Nemca i 1 Mađar.

¹⁸ Alojzije Poljaković u *Zbirka sićanja na Blaška Rajića* piše da je Rajić ipak učestvovao na sednici proglašenja nove države : "Tamo je bio od 27 – 29. oktobra. Poslednjeg dana je bio svedokom izrečenog narodnoga ujedinjenja u jednu državu u svečanoj sednici Narodnog Veća."

¹⁹ Isto.

Na samoj Skupštini, međutim, jedinstveno je prihvaćena rezolucija da se Banat, Bačka i Baranja priključe Kraljevini Srbiji (tačka 2. rezolucije), ali i da "srpska vlada, udružena sa Narodnim vijećem u Zagrebu učini sve da dodje do ostvarenja jedinstvene države Srba, Hrvata i Slovenaca pod vodjstvom kralja Petra i njegove dinastije (tačka 3. rezolucije)."²⁰ Pobedi koncepcije J. Tomića doprineli su predstavnici Bunjevaca, pre svih sveštenik Blaško Rajić, koji je, navodno pod pritiskom atmosfere i euforije na samoj skupštini prihvatio, da se Vojvodina ujedini sa Srbijom, bez obzira na ranije dogovorene principe.²¹ Učinio je to jednim "toplim i fulminantnim patriotskim govorom."²² Svoju podršku Rezoluciji, Rajić je kasnije obrazložio tvrdnjom da je ona sigurnije obezbedjivala oslobodjenje od Ugarske, no jugoslovenska opcija.

Sama Rezolucija, na insistiranje demokrata i socijaldemokrata, je dopunjena i političkim stavom prema neslovenskim narodima u Vojvodini²³. „Nesrpskim i neslovenskim narodima koji ostaju u našim granicama obezbeđuje se svako pravo kojim žele da kao manjina očuvaju i razvijaju svoje narodno biće."²⁴ Osim toga skupština je nameravala da vodi odgovornu politiku i prema svojim sunarodnicima koji bi ostali van granica države. Tim povodom, dakle, zaključak skupštine je bio da "onim Srbima, Bunjevcima i Šokcima, koji i dalje ostaju izvan naših granica u drugim državama, obezbedi pravo zaštite manjina, njihov narodni opstanak i razvitak na načelu reciprociteta."²⁵

Razložnost ovog dela rezolucije Velike narodne skupštine, možemo da prepoznamo i u stvaralaštvu Jovana Cvijića koji je, sa naučnog i istraživačkog stanovišta o geografskom i etnološkom prostoru južnih slovena, još 1906. godine pisao: "Kod

²⁰ *Spomenica oslobodjenja Vojvodine*, Novi Sad, 1929, str. 156-157.

²¹ Petar Pekić piše da je Rajić, bio svestan učinjenog gesta i da je za to imao sasvim opravdan razlog. "Blaško Rajić je u kasnijem obrazloženju svoga govora tvrdio, da je neposredno pripojenje Vojvodine Kraljevini Srbiji kao saveznici Antante bilo sigurnija garancija njenog konačnog oslobodjenja od Ugarske, nego da se priključila zagrebačkom Narodnom vijeću, čiji je državni teritorij sačinjavao sastavni deo Antantine neprijateljice Monarhije.", P. Pekić, *Povijest oslobodjenja Vojvodine*, Štamparija Grafika, Subotica, 1939, str. 316.

²² J. Lalošević, *Naše oslobodjenje i ujedinenje*, Književni sever, knj. 5, sv. 1, Subotica, 1929, str. 11.

²³ U vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji populaciona struktura je bila sledeća: Vojvodina je imala 1.365.596 stanovnika - Srba i Hrvata je bilo 502.415 (36,8%), Mađara 376.107 (27,7%), Nemaca 316.107 (23,1%)... Vidi: Nikola Gaćeša, *Demografske i socijalne prilike u vreme prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918*, Zbrnik radova *Vojvodina u vreme prisajedinjenja Kraljevini Srbiji 1918. godine*, Muzej Vojvodine, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad 1993, str. 49-56.

²⁴ *Spomenica...*, str. 156

²⁵ *Vojvodine, Zapisnik sednice Velikog narodnog saveta, 28. decembar 1919*

Sombora i Subotice je severna granica srpskog naroda, i od Beograda do tih varoši Srbi i Bunjevci najmnogobrojniji su deo stanovništva, mnogobrojniji su od Nemaca ili Madara."²⁶

Međutim, sama rezolucija, a time i ovaj njen deo dokumentacione dalekovidosti, u sudaru sa stvarnošću, nikada u potpunosti nije zaživeo. Kraljevina Srbija je prostor Vojvodine smatrala svojim sastavnim delom i sve osim prisajedinjenja, u trenutnim političkim okolnostima, nije bilo prihvatljivo.

Prhvatanje, usled političkog savezništva, da se Bunjevci u zvaničnoj rezoluciji prepoznaju kao narodni elemenat bilo je značajno priznanje dotadašnjeg rada na etno-lingvističkoj i običajnoj karakterizaciji Bunjevaca.²⁷ Međutim, shodno uvažavanju tada prepoznatih teorija o konstituisanju nacije, a o čemu smo pisali u prethodnim redovima, bila je ovo konstatacija učinjenog. Faza politizacije narodnog i pretvaranja u nacionalno nailazila je i ovde na (ne)svesnog neistomišljenika.

Zanos ushićenog bratskog ujedinjenja natopljen krvlju poginulih patriota bio je, pre svega, emotivni naboj iskrene, ali naivne eshatološke ideje konačnog slovenskog povezivanja. Istorijsko iskustvo, tradicija državnosti, mentalitet, identitet jedinke i društva, konfesionalna pripadnost, različita državno-upravna politika, politička opredeljenost, kulturološka originalnost, etnička raznovrsnot predstavljali su mnoštvo razložnih karakteristika. Njihovo uvažavanje i pomirenje obeshrabruje i najjstrajnije i najozbiljnije intelektualce, a sa druge strane njihovo neuvažavanje i prenebegavanje pokazuje nezrelost i neozbiljnost i nudi neostvarivu budućnost.

Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca stvoreno je 1. decembra 1918. godine. Posle stvaranja jugoslovenske države pokrajinske vlade u Hrvatskoj, Slavoniji i Sremu, Bosni i Hercegovini, Sloveniji i Dalmaciji zadržale su određenu samostalnost u poslovima lokalne samouprave, ali je njihova nadležnost objektivno bila sužena. U

²⁶ Članak, *Dr Jovan Cvijić*, Novi Srbin, septembar 1912, Matica srpska, P I 169; J. Cvijić, *O nacionalnom radu*.

²⁷ U dokumentu Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju, Odseka za privredu Ad br. 471/I1919 koji govori o posednim odnosima u odeljku sa Bačku se pominje između ostalih naroda da Južni sloveni poseduju 431.516 hektara zemlje ili 58%. Od toga Srbi pravoslavne vere poseduju 229.389 h, Bunjevci i Šokci 158.827 h i Slovaci i Rusi 43.300 h. Za Banat se pominje da Južni sloveni poseduju 508.330 hektara zemlje ili 42%. Od toga Srbi pravoslavne vere poseduju 437.350 h, Hrvati, Šokci 17.700 h i Slovaci, Česi i drugi Slov. 53.210 h. Zvanični document Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju ovom prilikom prepoznaje Bunjevce, Šokce i Hrvate. Rukopisno odeljenje Matice srpske, M.14.513.

njihovoj organizaciji postojale su određene različitosti – u Hrvatskoj banski sistem, i u Bosni i Hercegovini slično, a u Sloveniji vlada kao kolegijalno telo. Pokrajinske vlade postavljane su ukazima regenta Aleksandra Karadorđevića, a potvrđivane odlukama centralne vlade.

Za razliku od pokrajinskih vlada, Narodna uprava za Bačku, Banat i Baranju ubrzo je demisionirala. Odluka o demisiji usledila je posle zvaničnog zahteva ministra S. Pribićevića i obrazloženja da je "imenovana vlada za celo kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca." Na sednici Velikog narodnog saveta od 28. decembra 1918. godine, ovaj zahtev je prihvaćen, ali je bilo i oprečnih reakcija, pre svega da je situacija oko pokrajinske vlasti sasvim nejasna i da bi zbog toga Veliki narodni savet trebalo da predje u Beograd i produži rad sve dok se sa srpskom vladom ne rasčiste sva pitanja i ne postigne sporazum. Ovom shvatanju suprotstavio se Jaša Tomić predlažući da "Veliki narodni savet primi ostavku Narodne uprave...i da je pozove da produži svoj rad privremeno, i dalje, dok vlada u Beogradu ne imenuje novu upravu ili ne učini novo raspoloženje." Glasanjem o ovom pitanju ipak je prihvaćeno gledište o potrebi demisije, za koje se opredelilo 16 članova, dok je 12 članova bilo protiv demisije.

Bez obzira na relativno brojnu populaciju Banata, Bačke i Baranje - 1.314.527 stanovnika, u odnosu na druge pokrajinske oblasti, Sloveniju sa Prekomurjem - 1.054.919, Dalmaciju 620.432, i Hrvatsku, Slavoniju i Međumurje 2.739.988 stanovnika, Ministarski savet se odlučio za demisiju pokrajinskih organa Bačke, Banata i Baranje, i ove oblasti podveo pod upravu centralne vlade. Isti stav zauzet je i prema Crnoj Gori. Ove oblasti tretirane su kao sastavni deo Srbije, a legislativno uporište bile su odluke njihovih skupština da se direktno prisajedine Kraljevini SHS.

Strah od pokrajinskog autonomizma, koji je tada izrazito prisutan u srpskim političkim krugovima, odlučujuće je uticao da se neposredno po formiranju centralne jugoslovenske vlade zatraži demisija Narodne uprave i otvori proces potpune centralizacije unutrašnjeg uređenja zemlje. S tim u vezi potpredsednik Narodne uprave Petar Konjović primetio je nešto kasnije da je svojom demisijom Narodna uprava dala "prvi primer centralizovanju administrativne vlasti,"²⁸ a list demokrata *Jedinstvo* da se Vojvodina "jedina od svih oblasti naše nove države...teatralnim i malo praktičnim

²⁸ P. Konjović, *Intervju Jugoslovenskom dopisnom uredu*, Službene novine, 8. februar 1919.

gestom, odrekla svoje samouprave i predala se bez rezerve u naručje središnjoj vlasti.²⁹ Posledice ovog prenatrpanog koraka teško se osećaju na sve strane. Sa Vojvodinom se upravlja bez dovoljno poznavanja naših lokalnih prilika i stoga se veoma često čine greške koje štete i ovim krajevima i celini države."³⁰

U ovom stavu faktički je sublimirano gledište demokrata o pitanju pokrajinske vlasti i njenom političkom identitetu. Za njih je jugoslovenska opcija 1918. uvek bila i prosrpska; za radikalsku se teško može reći da je bezuslovno bila i jugoslovenska. Jaša Tomić je smatrao da treba "da obučemo prvo srpsku košulju, jer nam je ona najbliža, a posle toga zaogrnućemo se plaštom jugoslovenskim."³¹ Prva želi sačuvati identitet Vojvodine kao istorijske pokrajine - ona podrazumeva i složeniju državno-pravnu strukturu buduće države³², druga želi ukinuti pokrajine.³³

Narednih godina politički život u Vojvodini bio je opterećen aktuelnim pitanjem državnih granica i evidentnim privredno-ekonomskim problemima. Razgraničenje sa Rumunijom, ali pre svega sa Mađarskom bio je mukotrpan proces krunisanja nacionalne borbe. U vezi sa situacijom u privredi postojalo je nezadovoljstvo zbog iscrpljenosti. Od samog stvaranja države, Vojvodina je bila kudikamo poreski najviše opterećena jugoslovenska oblast. U prvo vreme, dok je vladala konjunktura poljoprivrednih artikala i dok je vojvođanske Srbe držao nacionalni zanos, iz pokrajine se nisu čule jadikovke o nemogućem poreskom preopterećenju. Tokom ovog perioda na prostoru Vojvodine

²⁹ Prema sećanju Trive Militara, koji je bio urednik Zastave do 1923. godine, i Jaša Tomić je izražavao skepsu prema prebrzoj centralizaciji zemlje. Nije se slagao "sa pravcem i metodima kako se posle 1918. pristupilo organizovanju i uredjenju naše države. Nešto je o tome počeo i pisati, ali na negodovanje Beograda, on je prestao da u javnosti izlaže svoje mišljenje i stavove...Pred užim krugom svojih prijatelja i saradnika on je iskreno i otvoreno - da je preuranjeno ukidanje autonomije pokrajina, da će forsiranje centralizma i unitarizma izazvati nezadovoljstvo i otpor, da će se integralno narodno jedinstvo i jugoslovenstvo tumačiti kao negiranje srpstva, a još više hrvatstva i izazvati separatizam. Obmana je bila da će jedna generacija uspeti da ostvari srpsko-hrvatsko pretapanje, nego da treba ostaviti vremenu da reši pitanje srpsko-hrvatskog jedinstva, a dotle treba ostaviti i Srbe i Hrvate i Slovence da žive svojim životom. No glavnu reč u politici vodili su tada u Beogradu oni koji su bili potpuno suprotnih shvatanja od Tomićevih." (T. Militar, *Listići iz moje autobiografije*, ROMS, M.12.444).

³⁰ *Jedinstvo*, 7. IX 1920.

³¹ L. Rakić, *O ulasku Vojvodine u zajedničku jugoslovensku državu 1918. godine*, JIČ, br. 1-4, 1989., str.122.

³² "Znajući Prodanovića kao poštenog političara Srbije, a ne znajući ništa o njegovom republikanstvu (a otišao bih mi da sam ovo znao), ja sam otišao k njemu, i čuo odista pametne misli protiv centralizacije, a za pokrajinske autonomije."; V. Stajić, *Moja ispovest*, ROMS, M 12614.

³³ R. Končar, S. Marković, *Vojvodina between Serbian and Yugoslav option during the establishment of the Kingdom SCS*, zbornik radova Yugoslavia through Time. Ninety Years since the Formation of the First State of Yugoslavia, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, 2009, str. 93-105.

postojale su 22 vrste poreza i bilo je gotovo duplo više naplaćeno poreza nego što je bilo predviđeno. Ipak, teza o tome da je Vojvodina bila najbogatija i da treba najviše da plati nije u potpunosti odgovarala istini. Naime, efektivni dohodak jedne oblasti adekvatno se mogao razaznati na osnovu posrednog poreza (na promet). Ako pogledamo statistiku naplaćenog indirektnog poreza – podaci govore da je najviše ubrano poreza u Hrvatskoj i Slavoniji, dok su Banat, Bačka i Baranja bili na četvrtom mestu.³⁴

U ovakvoj političkoj atmosferi zasluge Bunjevaca, neposredno posle rata, bile su prepoznate i izborom čelnih ljudi Subotice. Tada su izabrani: Stipan Matijević, Vranje Sudarević, Stipan Vojnić-Tunić, Joso Prčić, Mirko Ivković-Ivandečić, Time Vojnić i Mijo Mandić. Odgovarajuće prisustvo Bunjevaca bilo je predloženo i za Privremeno-narodno predstavništvo (PNP) i to od strane Velikog narodnog saveta. On je 16. februara 1919. godine izabrao Blaška Rajića, Martina Matića, Ivana Evetovića i Stipana Vojnića-Tunića kao svoje predstavnike u Beogradu. Oni su se u PNP priključili jugoslovenskom klubu nanovo demonstrirajući svoj zanos jugoslovenskog opredeljenja. Ipak ubrzo je usledilo i prvo razočarenje bunjevačkih predstavnika u vezi sa pregovorima oko teritorijalnog razgraničenja sa Mađarskom. Pravdajući se višim nacionalnim i državnim interesima razgraničenje sa Mađarskom, predstavnici Kraljevine SHS prihvatili su razgraničenje koje je na terenu preseklo bunjevački i šokački korpus – ostavljen je tzv. Bajski trougao Mađarskoj. I bez obzira na aktivno učešće Blaška Rajića i određene neodmerenosti predloga Josipa Đide Vukovića, argumenti Bunjevaca, po njihovom mišljenju, bili su ignorisani. Javio se osećaj izigranosti i izneverenosti.

Narednih godina, u jeku priprema za izbore za tzv. Konstituantu odnosno Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS, i Bunjevci su shvatili značaj sopstvenog političkog organizovanja u cilju artikulisanja vlastitih interesa. Tako je 15. septembra 1920. godine osnovana Bunjevačko-šokačka stranka. Među osnivačima ove stranke ističu se Blaško Rajić, Mijo Mandić, Matija Išpanović, Mirko Ivković-Ivandečić i dr. Od 1. oktobra *Neven* je počeo da izlazi kao glasilo ove stranke. Stranka bila je prva koja je u svom programu definisala političku autonomiju za Vojvodinu. Politička autonomija, kao bitan element programa Bunjevačko-šokačke stranke, javno je izglasana i na zboru stranke 10. oktobra 1920. godine u Subotici. U ovom kontekstu, narednih meseci, sve

³⁴ Pančevac, 17, jul 1927. godine

više su se mogli pročitati i kritički tonovi koji su obuhvatali sve nivoe aktivnosti vlade, počev od agrarne reforme, poreske i socijalne politike, pa do činovničke raspodele i „kuferaske“ opredeljenosti. U određenim momentima kritika je imala i suvislu aroganciju samoproklamovane nacionalne i kulturološke različitosti ali i veličine koja se navodno odupirala nametnutoj biorkatiji. „Svuda je trebalo uvesti 'čvrstu ruku', jer savladavanje nesrpskih elemenata nije bilo moguće kulturom, s obzirom da su novi krajevi, kao deo evropske kulture, bili superiorniji od starih balkanskih pokrajina.“³⁵

Vremenom Bunjevačko-šokačka stranka se fragmentisala. Formirane su tri struje koje su, u manjoj meri, uspele da očuvaju određen vid autohtonosti, a dominantno su se utopile u politički milje nacionalnih stranaka. „Jedni su kao zemljodilci bili radikalska frakcija među Bunjevcima (1922. i dalje); drugi su činili centar s popom Blaškom Rajićem i jugoslovenski orijentisanim Mišom Prčićem, koji su se tokom vremena opredelili za Hrvate, ali su jako zazirali od S. Radića, držeći se Beograda i brinući za svoj klerikalizam, treći su, od kraja 1924. kao eksponirani Hrvati (Mirko Ivković-Ivandečić, Stipan Vojnić-Tunić, Josip Vuković Đido), najpre zadržali staro ime stranke... a potom su postali sastavi deo HSS koja se u Vojvodini rado nazivala Narodnom seljačkom strankom.“³⁶

Ispostavilo se da je ovo traganje za sopstvenom nacijom bilo praćeno i kulturnom arogancijom, stranačkom parcijalizacijom ali i probelmatičnim nacionalnim odredjenjem. Onog trenutka kada su Bunjevci trebali da prerastu iz etnosa-naroda u naciju bili su asimilovani od formirane hrvatske ili srpske nacije. Politička kretanja među Bunjevcima između dva rata svedočila su o tome. Samo malobrojna grupa sklona autohtonom identitetu zaustavila se oprezno na očuvanju narodne tradicije³⁷ povremeno se priklanjajući političkoj ideji integralnog jugoslovenstva smatrajući je svojom zaštitnicom.³⁸

³⁵ *Neven*, 12. februar 1921. godine.

³⁶ B. Hrabak, Stanovišta bunjevačkih političara o centralizmu, autonomizmu i federalizmu 191-1928, Zbornik, CDISB, broj 21, Slavonski brod, 1984, str. 112.

³⁷ U velikoj meri značajna dostignuća u vezi sa identitetom Bunjevaca predstavljaju istraživanja Jovana Erdeljanovića *O poreklu Buņevaца*, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1930

³⁸ Vidi: S. Marković, *Prilog proučavanju bunjevačkog pitanja u kontekstu političkih prilika u Vojvodini u periodu od 1918-1941. godine*, Bunjevački informativni centar i Matica srpska, Novi Sad, 2009.

Bunjevacs between political and national project

Summary: Bunjevac, about which the research evidence, as a national collectivity, which in its past, especially the second half of the 19th Century is working on gathering evidence of its existence, customs, culture, language, origin. At the end of World War Bunjevci with unconcealed optimism participated in political events that annex Vojvodina Kraljevnini Serbia. Considering that nearly ideal realization of Yugoslav unity and thus the foundation for understanding Bunjevac people, like the Serbs in Vojvodina, Bunjevci were soon confronted with the reality conditioned by the economic and political interests of the state and the Kingdom of Serbia who often had no understanding for unbridled optimism. This caused the collapse of idealism that Bunjevci exit disappointment sought in the definition of its political orientation, are mutually diverge and attach the powerful political centers. National project, if it is either lost the freshness of national unity that was fostered in the pre-war Yugoslav idealism and became part of national recognition primarily Croats. Sometimes hastily asimilation misunderstanding caused the idea of survival of indigenous origin Bunjevci which is usually sought understanding of where it was not.

Key words: Bunjevac, Vojvodina, Serbia, national project, political interests.